

Historična topografija Slovenije

Miha Seručnik

Znanstvenoraziskovalni center SAZU,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa Novi trg 2, 1000 Ljubljana
miha.serucnik@zrc-sazu.si

1 Uvod

Pri raziskavah zgodnejših zgodovinskih obdobj se raziskovalec sooči s problematiko identifikacije krajevnih imen, s katerimi se sreča v virih. V obdobju fevdalnega družbenega reda je zemljiška posest predstavljala temelj gospodarske in družbene moči. Pravni promet z nepremičninami je zato igral osrednjo vlogo v srednjeveški družbi, kar se kaže tudi v strukturi ohranjenih pisnih virov. Zaradi vloge zemljiške posesti so poimenovanja delov pokrajine, gora, vodotokov in naselij eden najbolj izpostavljenih elementov vsebine omenjenih pisnih virov.

Večinoma tujerodni pisarji so slovenska krajevna imena zapisovali tako, da so se poskušali čim bolj približati njihovem glasovnemu učinku, hkrati pa so jim dodajali primerna latinska oziroma nemška in italijanska obrazila in predloge. Drug možen pristop je bil dobeseden prevod (kalk) slovenskega imena v jezik dokumenta. V visokem in deloma poznem srednjem veku se pojavijo še krajevna imena, ki so bila izvorno nemška (na Primorskem latinska/italijanska), danes pa jih poznamo v uradni slovenski obliki. Mednje sodijo v prvi vrsti imena gradov in urbanih naselij, na nemškem kolonizacijskem območju pa tudi imena vasi in ledin.

Zaradi navedenih dejavnikov in zaradi odsotnosti ustaljenih pravopisnih pravil v srednjem veku, je raziskovalec soočen s precejšnjo morfološko raznolikostjo poimenovanj za isto lokacijo. Hkrati so določena poimenovanja precej pogosta, zaradi česar se pojavi potreba po razlikovanju med različnimi kraji z enakim imenom (npr. Brezje ali Javor).

Na podlagi tradicije zgodovinsko-topografskih priročnikov, s katerimi so si zgodovinarji pomagali pri svojem delu (Kos 1975, Zelko 1982, Blaznik 1986-1989), smo se na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa odločili izdelati spletni pripomoček oziroma aplikacijo.¹ Slednja dopolnjuje klasično topografijo z novimi funkcionalnostmi, ki jih omogočajo informacijske tehnologije. Namenjena je tako zgodovinarjem in drugim humanističnim raziskovalcem (npr. etimologom) kot tudi širši javnosti. Aplikacija, ki jo predstavljamo je rezultat temeljnega raziskovalnega projekta *Slovenski toponimi v prostoru in času*, ki je bil financiran s strani Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in je vključeval kritično analizo in preverjanje starejših historičnih topografij ter pritegnitev dodatnih virov.

2 Namen prispevka

V uvodnem delu prispevek predstavi problematiko historične topografije in njeno predzgodovino, v nadaljevanju pa sledi predstavitev projekta *Slovenski toponimi v prostoru in času* oziroma spletne aplikacije, ki predstavlja glavni rezultat omenjenega projekta.

Jedro nove historične topografije predstavlja relacijska zbirka podatkov, ki temelji na gradivu Kosove »Topografije za Kranjsko« (1975). Vključuje 3665 lokacij, od katerih jih je večina geolociranih. Lokacije so opremljene z današnjimi uradnimi imeni in njihovimi historičnimi različicami (v trenutku pisanja 16451 zapisov), ki se uporabljajo v virih. Vsaka historična oblika je opremljena z datacijo in navedbo vira. Uporabniški vmesnik v privzetem pogledu ponudi vse geolocirane lokacije, prikazane s pomočjo markerjev, uporabnik pa jih lahko nato filtrira s pomočjo iskalnega polja in s klikanjem dostopa do podrobnejših podatkov. Aplikacija omogoča iskanje historičnih imen lokacij (ki smo jih poimenovali *paleonimi*) z vidika današnjih krajevnih imen in tudi v obratni smeri od paleonimov k današnjim krajevnim imenom. Aplikacija tako omogoča primerjavo prostorske pojavnosti določenih krajevnih imen ter njihove postosti. V prihodnosti želimo omogočiti še funkcionalnost naprednega iskanja, ki bo med drugim omogočala tudi zamejitev prikaza po časovni komponenti.

¹ <http://topografija.zrc-sazu.si>.

Pri oblikovanju zbirke podatkov je bilo treba razrešiti vrsto problemov, povezanih s podatkovnim modelom ter domensko specifično historičnih virov. Izhodiščna točka projekta je bilo skenirano besedilo Kosove *Topografije*, na katerem je bila opravljena optična prepoznavna besedila (OCR), ki je bila nato deležna še »ročnega« pregleda. Izhajajoč iz zgoraj omenjene predloge smo prvotni podatkovni model zasnovali tako, da smo oblikovali dva osnovna objekta – *toponime*, ki predstavljajo danes obstoječe lokacije s sodobnimi krajevnimi imeni, ter *paleonime* oziroma v historičnih virih izpričane oblike poimenovanj lokacij. Tekom projekta smo ugotovili, da je prvotni model preveč vezan na tiskano predlogo in smo ga morali za potrebe geolokalizacije prilagoditi. Sedanja rešitev se zgleduje po modelu, ki je bil razvit za potrebe antičnega krajevnega imenika Pleiades.²

Poseben izziv so predstavljale datacije, saj podatki vsebujejo veliko datumov, ki niso natančni, ampak je znano na primer le leto omembe ali časovno razdobje nastanka vira. Obstoječe platforme za relacijske zbirke podatkov ne podpirajo formata zapisa datumov, ki bi zadovoljeval vse potrebe historične datacije. Problem smo rešili z implementacijo datumsko-časovnega formata, ki ga je ustvarila kongresna knjižnica iz Washingtona – Extended date/time format.³ Takšna rešitev je seveda dvorezna, saj na ravni relacijske zbirke (MySQL strežnik) pomeni, da so podatki zapisani v obliki znakovnih nizov (string) in je pravilnost zapisa potrebno nadzorovati na ravni aplikacije.

S tehničnega vidika je spletna aplikacija kombinacija Javascript in PHP skriptov. Lokacije so prikazane na Google Maps spletnem zemljevidu s pomočjo markerjev.

Kot že rečeno spletno aplikacijo še dograjujemo in ji postopoma dodajamo funkcionalnosti. Registrirani uporabnik/sodelavec bo imel dostop do spletnih obrazcev, s pomočjo katerih bo mogoče ustvarjati nove zapise oziroma dopolnjevati in popravljati obstoječe. S tem želimo zagotoviti ažurnost aplikacije. Trenutno za zbirko podatkov skrbijo člani projektne skupine, v prihodnje pa upamo na pritegnitev dodatnih sodelavcev oziroma strokovnih zunanjih uporabnikov. Srednjeročno želimo tudi, da bo aplikacija omogočala funkcionalnost servisa za druge projekte,⁴ zato načrtujemo, da jo bomo opremili z API-jem, ki bo omogočal pridobitev izpisov v RDFa in JSON formatih. Hkrati želimo topografijo nadaljevati tudi v vsebinskem smislu ter postopoma pokriti celotno slovensko državno ozemlje.

3 Literatura

- Pavle Blaznik. 1928. Bitenj : Historično-geografska študija. *Geografski vestnik*, 4, str. 88–98. Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Pavle Blaznik. 1952-53. Doneski k historični topografiji ljubljanske okolice. *Zgodovinski časopis*, letnik 6-7, str. 391-397. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Pavle Blaznik. 1966. Topografija vitanjskega urada v luči urbarja iz 1404. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. letnik 2, str. 96-103. Založba »Obzorja«, Maribor.
- Pavle Blaznik. 1986–1989. *Historična topografija Slovenije II. Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške, do leta 1500* (3 deli). Maribor.
- Milko Kos. 1965–1966. Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku. *Zgodovinski časopis*. Letnik 19–20, str. 139–147. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Milko Kos. 1966. »Vas« in »selo« v zgodovini slovenske kolonizacije. *Razprave I. razreda SAZU* 5. str. 77–98. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Milko Kos. 1975. *Gradivo za historično topografijo Slovenije : (za Kranjsko do leta 1500)*. Inštitut za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Joseph von Zahn. 1893. *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*. A. Hölder, Wien.
- Ivan Zelko. 1982. *Historična topografija Slovenije I. Prekmurje do leta 1500*. Pomurska založba, Murska Sobota.

² <http://pleiades.stoa.org/help/technical-intro-places>

³ <http://www.loc.gov/standards/datetime/>

⁴ Geolokacija bi lahko dopolnjevala prepis in označevanje (mark-up) v TEI formatu, kot ga ponuja npr. monasterium.net.